

VORT ÆLDSTE POETISKE SPROG

- EN INTRODUKTION

Af Karen Thuesen (Københavns Universitet)

Formen

Den ældste danske - og nordiske - poesi er den såkaldte *allitterationsdigtning*. Den bygger i yderste instans på en urgammel fællesgermansk tradition, der muligvis kan føres tilbage til tiden før Kristi fødsel. I Danmark finder vi udelukkende prøver på den i runeindskrifternes betydningsfulde, men meget sparsomme kildemateriale. Runedigtningen er spændende, fordi den, samtidig med at den afslører brudstykker af en gammel, engang helt dominerende form, i små glimt fører os direkte ind i oldtidens tankeverden. Men der hersker desværre stor usikkerhed omkring dette stof, hvilket både hænger sammen med dets oprindelse i et forhistorisk mørke, dets ringe omfang og - sidst men ikke mindst - med et af dets vigtigste formelle problemer: definitionen.

Først en kort præsentation af allitterationsdigtningens grundlæggende træk, som på mange måder er fremmede for en senere tids poesiopfattelse: Formen, der er dannet i løbet af en langvarig mundtlig tradering, består af verslinjer, de såkaldte *kortlinjer*, der knyttes sammen to og to ved hjælp af bogstavrim.¹ Kortlinjeparret udgør tilsammen en *langlinje*:

alliteration	trykstærk stavelse: `	
f ~	Þæir `foru `drængila	De for tappert
f	`fiarri at `gulli.	fjernt efter guld.
		(Gripsholm-stenen, Södermanland 179)

Dette mønster er ikke inspireret udefra, men, mener man, afhængig af den særlige germanske lydudvikling, hvorunder ordets rodstavelse - almindeligvis den første i ordet - kom til at bære hovedtrykket. For at virke optimalt skal allitterationerne falde på de trykstærke stavelser i de

¹ Betegnelserne *alliteration* og (*bog*)stavrim anvendes per tradition, selv om der er tale om en mundtlig form.

semantisk vægtigste ord. Hver kortlinje har normalt to (undtagelsesvis tre) tryktoppe, mens antallet af trykssvage stavelser veksler. I øvrigt er den nordiske allitterationsdigtning strofisk i modsætning til den vestgermanske. Der er typisk otte kortlinjer i en strofe.

Overleveringen

Kendskabet til den nordiske stavrimspoesi stammer først og fremmest fra ret sene kilder, specielt fra islandske middelalderoptegnelser. Islændingene har bevaret små 30.000 langlinjer, og samtidig har de også i denne periode behandlet stoffet "videnskabeligt". Vigtigst er i den forbindelse Snorri Sturlusons poetik, *Den yngre Edda*, fra omkring 1220. Heri gøres der rede for mange af digtningens stilistiske og indholdsmæssige enkeltheder, og den har haft en meget stor betydning for forståelsen af sprogets egenart; men desværre har den også påvirket synet på de stilistiske træk i en retning, som er temmelig uheldig for opfattelsen af den ikke-norrøne tradition.

Fra østnordisk område, dvs. fra Danmark og Sverige, er kun overleveret nogle få hundrede verslinjer. Præcis hvor mange det drejer sig om, vil sandsynligvis altid være et omstridt spørgsmål på grund af formens definitionsproblemer. Runedigtningens betydning ligger først og fremmest i, at den er ældre og mere autentisk end den vestnordiske. Men i de senere år har man desuden drøftet, hvorvidt den skal betragtes som en helt selvstændig form, væsensforskellig fra de to vestnordiske: eddadigtningen og skjaldedigtningen. Selv om de alle har samme baggrund, indeholder den østnordiske poesi detaljer, der kan være specielt oprindelige.

Den urnordiske runedigtning

Et af de ældste stykker poesi, vi finder herhjemme - og på germansk område i det hele taget - udgøres måske af den berømte urnordiske guldhornsindskrift, der dateres til tiden omkring år 400 e.Kr.:

alliteration	trykstærk stavelse: `	
h ~ h ~	Ek `Hlewagastir `HoltijaR	Jeg Lægæst Holtinger
h	`horna `tawido.	gjorde horn(et).
		(Gallehus guldhorn, DR 12)

Urnordisk er et kompliceret sprog, og forholdsvis få af periodens længere indskrifter er tolket

med sikkerhed. Gallehus er en af de heldige undtagelser. De fleste forskere mener, at den udgør en bevidst poetisk form med to allitterationer i første linje og allitterationen på første tryktop i anden linje, sådan som det foretrækkes i digtningen mange hundrede år senere. I øvrigt er tekstens stilistiske særpræg tyndt.

Nok så interessant er indskriften da også på en amulet fra Tjurkö i Blekinge, der sammen med Skåne og Halland historisk regnes med til det gamle danske sprogområde. Tjurkö-brakteaten er sandsynligvis ca. et hundrede år yngre end Gallehus-hornet:

allitteration	trykstærk stavelse:	
w ~	Wurte runor	Gjorde runer
w k ~	an walha kurne	på det "vælske korn"
k	Heldar Kuni mundiu	Hjald for Kunimund.
(Tjurkö-brakteaten 1, DR BR 75)		

Opstillet på denne måde danner de tre linjer en halvstrofe et versemål, der minder om den vestnordiske *ljóðaháttur*. *Ljóðaháttur* er kendetegnet ved i stedet for tredje og fjerde kortlinje i hver strofehalvdel at indeholde en såkaldt *fuldlinje*, som kun allittererer med sig selv. Men det lille Tjurkö-digt følger rigtignok ikke de senere foreskrevne regler, hvorefter sidste linje burde indeholde de to k-rim, som her synes fordelt på linje b og c.

Andre meget påfaldende træk bestyrker dog, at der rent faktisk må være tale om en poetisk form: For det første er syntaksen markant. Subjektet indtager en besynderlig position efter det finite verbal med tilhørende direkte objekt, og yderligere er det indirekte objekts placering helt enestående. Også i urnordisk ville en mere normal, prosaisk ordstilling være: **Heldar wurte Kunimundiu runor an walhakurne*. For det andet er udtrykket *walhakurn[a]*, "vælsk (dvs. gallisk, fransk) korn", interessant. Det er således tolket en poetisk omskrivning af *kenning*-typen, en metafor, der betegner det guld, brakteaten består af. Hvad angår indholdet, har det parallel i en Eddaformel, *Fróða mjöl*, "Frodes mæl", som hentyder til den danske sagnkonge Frode, hvis kværn efter mytens beretning kunne male guld. Dermed rummer Tjurkö-brakteaten den tidligste *kenning*, der er belagt.

Også mulige assonansforbindelser, dvs. indrim, har Niels Åge Nielsen påvist i indskriften. Men de er igen placeret helt ureglementeret: -ur- i *wurte* og -kurne-, -un- i *runor* og *Kunimundiu* og -al- ~ -el- i *walha-* og *Heldar*. Tilsammen er disse træk for markante til at kunne være tilfældige. Tjurkö-indskriften udgør uden tvivl en bevidst stilistisk form. Den

er da også blevet betragtet som et meget tidligt østnordisk oplæg til skjaldepoesien. Og det er tankevækkende, eftersom skjaldedigtningen i overleveringen optræder som et rent vestnordisk fænomen, der efter visse forskeres mening først er blevet til op mod det niende århundrede - altså tre hundrede år efter Tjurkö.

Den olddanske runedigtning

Nu tager vi et gevaldigt spring i tid. Folkevandringstiden rinder ud, og med den forsvinder den gamle 24-tegnsfuthark efterhånden. I løbet af en ca. to hundrede år lang periode mellem det sjette og det ottende århundrede erstattes den af en futhark med så få som 16 tegn.² Herhjemme reducerer man ikke bare det gamle alfabet, man begynder også at riste runer på sten. Det er først i den periode, skikken med at sætte mindsten - som det jo er - over afdøde slægtninge og frænder sætter ind her i landet. Ved slutningen af 600-tallet finder vi det ældste eksempel på den ordlyd, der langsomt bliver den sejrende. På Helnæs-stenen fra Fyn (DR 190), et af det nuværende Danmarks tidligste runemonumenter, forekommer formen "x satte stenen efter y" første gang. Den er desuden som mange vikingetidsindskrifter tilføjet en oplysning om op-havsmandens navn. Runeristere var prominente personer: *Roulf satti stæin, nœra gœpi, æft Gupmund, broþursun sin...Awer fapi*, "Roulf, næsboernes gode, satte stenen efter sin broder-søn Gudmund...Åver maledede (i.e. ristede runerne)." De fleste tekster følger gennem århund-rederne med ret ubetydelige variationer trofast denne basisformulering: *Østen satti sten þænsi æft Asulf, fapur sin - Soti satti sten þænsi æft Elef, broþur sin... - Ani resþi sten þænsi æft Æskil, sun sin...etc. etc.*

Men engang i 800-tallet sker der noget med formen. På Sjælland dør en ung høvding. Den efterladte hustru, Ragnhild, lader hans minde udforme efter alle kunstens regler; bl.a. giver hun ham på graven en sten med følgende indskrift:

Ragnhildr, systir Ulfs, satti sten þænsi ok gærpi høg þænsi æft - ok skeþ þæssi - Gunulf, wær sin, glamulan man, sun Nærfs...
Ragnhild, Ulfs søster, satte denne sten og gjorde denne høj og denne skibssætning efter sin mand Gunulf, en "glammende"³ mand, søn af Nærve...

² Dateringer jf. Karl Martin Nielsen.

³ Dette epitæt sættes mest overbevisende i forbindelse med vn. *glammi*, "klingen, larm, støj", og en teori om, at det hentyder til Gunulfs fremragende egenskaber som kriger.

Så følger endnu en beskrivelse af denne, som vi kan forstå, prægtige mand:

Fair wærþa nu fœddir þem bætri! - Få bliver nu født bedre end han!

Med den sætning indtræder der tydeligt nok en stilistisk ændring i teksten. Fra den registrerende prosa, der har baggrund i helt konkrete forhold, ændres formen mod en mere alment anvendelig karakteristisk af en afdød. Fra præteritum, mindeindskrifternes almindelige tempus, glider teksten over i præsens. Den følelsesladede tone, som klart fornemmes i den ellers lakoniske beskrivelse, bæres oppe af allitterationer i kombination med en vis rytme, træk, som tilsammen har dannet baggrund for at udlæse tekststykket som to sammenhængende kortlinjer i det mest almindelige oldnordiske versemål, *fornyrðislag*, "den gamle måde at lægge ordene på":

alliteration	trykstærk stavelse: `
f ~	`Fair wærþa `nu
f	`fœddir þem `bætri.

(Tryggevalde-stenen, DR 230)

Begge rimstave falder på linjernes første trykstavelse. Det giver udsagnet særlig tyngde: Så meget kan ikke siges på én gang mere kortfattet og med større kraft. Men samtidig er det vigtigt at bemærke, at hverken ordforråd eller syntaks i sig selv afslører den poetiske form.

Det gør de til gengæld i verslinjerne i den noget yngre Rimsø-indskrift, som er bevægende på samme knappe måde. Den store sten står med sine ubehjælpsomt indristede kæmpe tegn ved en gravhøj og meddeler først:

Þorir, broþir Enraþa, resþi sten þænsi æft moþur sina ok [gærþi kumbl þæs].
Thore, Enrådes broder, rejste denne sten og gjorde disse kumler ("dette mindesmærke") efter sin moder...

Tegnene nederst på stenen er let beskadigede og voldte forskerne noget hovedbrud, indtil Ludvig F.A. Wimmer omkring århundredskiftet fandt ud af, at de skulle læses bagfra, dvs. fra højre mod venstre. Han gav selv det første forslag til en restituering af teksten, som viste sig at udgøre en kort strofe. Senere er en mere logisk udlæsning end Wimmers foreslået, men sta-

digvæk i form af et verspar:

alliteration	trykstærk stavelse: `	
m ~	[`Moþur es] `dœþi	Moderens død
m	sem `wærst `mægi.	er værst for sønnen.

(Rimsø-stenen, DR 114)

Igen slår indskriften fra præteritum over i præsens, fra det individuelle til det generelle, her i en klart ordsprogsagtig form. Allitterationen er i dette tilfælde kombineret med en ret unaturlig syntaks (egl. "moders er død allerværst for søn"), hvor genitiven er skilt fra kerneleddet. Ordet *mœgr*, "måg, mandlig slægtning", anvendes i den gamle betydning "søn", der kun er belagt i poesien.

De to indskrifter repræsenterer denne runedigtningens ældste og basale form. Efterhånden udvikles lidt andre typer, men det grundlæggende indtryk altid det samme: en kortfattet, forholdsvis ukompliceret og enkel poesi.

Flottest i Danmark er Hällestad-stenens berømte strofe, som samtidig er det sikreste eksempel på en dansk allitterationsdigtning. Ved slutningen af 900-tallet sættes i Skåne en mindesten over Toke Gormssøn, der faldt i kamp ved Uppsala i Uppland:

Æskil satti sten þænsi æftir Toka, Gorms sun, ser hullan drottin...
Eskil satte denne sten efter Toke, Gorms søn, (der var) ham en tro herre...

Efter den kortfattede prosapresentation af stenrejseren og den afdøde fortsætter indskriften i digtet, der normalt opfattes som en hel, ottelinjet *fornyrðislag*-strofe:

alliteration	trykstærk stavelse: `	
æ ~	Sar `flo `ægi	Han flygtede ikke
u	at `Up `salum! -	ved Uppsala! -
s ~	`Sattu `drængiar	Satte drenge ("unge krigere")
s	æftir `sin `broþur	efter deres broder
st ~	`sten a `biargi	sten på høj
st	`støþan `runum.	støt ("fast") med runer.
g ~	þer `Gorms `Toka	De gik
g	`gingu `næstir.	Gorms Toke nærmest.

(Hällestad-stenen 1, DR 295)

Formen er holdt i præteritum, men med de første linjer fjerner teksten sig igen fra det rent

informative. I berømmelsen af afdøde og ved omtalen af stenrejserne og mindets indvielse sammenstiller denne indskrift flere af de oplysninger, runeteksterne gerne hæver til en højere stil.

Hver linje har to trykstavelser, og allitterationerne er regelmæssige. Hällestad er i det hele taget en typisk østnordisk indskrift med træk, der er karakteristiske for disse tekster, sådan som det især udfoldes i det lidt senere svenske materiale. I tredje linje indleder verballedet sætningen; det er en syntaks, der i dette stof peger mod det poetiske. Hvad ordforrådet angår, kan man dog igen bemærke, at de særlige gloser savnes. Alligevel er det stilistiske niveau ikke til at overse. Det skyldes anvendelsen af meget enkle metonymiske udtryk af typer, der er almindelige for en mundtlig traditionsstil: Abstrakte ideer er repræsenteret ved konkrete beskrivelser, som er mere eller mindre poetiserende i den forstand, at de næppe har haft en bredere anvendelse i talesproget. Fx får den indledende hyldest til Toke Gormssøns personlige mod form af en lille scene fra den kamp, der blev hans sidste: *Sår flo ægi at Upsalum!* Og i et helt andet perspektiv hentyder omtalen af selve stenen, der skal stå *støpan runum*, formentlig til traditionen omkring runernes magiske funktion som *æwinrunar*, "evighedsruner". Begrebet, der er knyttet til en idé om, at runerne i sig selv kan udgøre en beskyttelse for monumentet, kendes også fra Malt-indskriften.

De tekster, vi netop har set på, rummer forholdsvis små problemer. Kompliceret bliver diskussionen især i forbindelse med de mere uigennemsigtige eksempler. Den store Jelling-sten præsenterer indledningsvis de detaljer, vi er vant til at møde i prosateksterne:

Haraldr kunungr bap gørwæ kumbl þæsi æft Gorm, fapur sin, ok æft Þorwi, moþur sina...
Kong Harald bød gøre disse kumler ("dette mindesmærke") efter Gorm, sin fader, og efter Thyra, sin moder...

Men det følgende velkendte stykke, der bl.a. rummer "Danmarks dåbsattest", har Gudmund Schütte udlæst som vers:

allitteration trykstærk stavelse:

s ~	sa Haraldr,	den Harald,
s	æs ser wan	som vandt sig
d ~	Danmork alla ok Norwæg	hele Danmark og Norge
d	ok dani gærþi kristna.	og gjorde danerne kristne.

(Jelling-stenen 2, DR 42)

Indholdsmæssigt lægges der i disse linjer igen afstand til det informerende. Som historikere har påpeget, er oplysningerne om Haralds bedrifter ikke helt i overensstemmelse med fakta. Formen er noget påfaldende med de meget korte linjer, der afløses af lange, og med allitterationsrim mellem to pronominer. Schütte undskylder: "Det er ganske vist ikke noget metrisk korrekt Stavrimvers; men det ... turde have tilfredsstillet det jævne danske Publikum, der næppe var trænet i *ulastelige islandske Skjaldemetra*."⁴ Rimene forsvarer han med, at tryk på netop disse ord giver indskriften "det rette monumentale Eftertryk, det som Harald tilsigtede at lægge i Ordene." Måske kan de indholdsmæssige overdrivelser underbygge hans hypotese. Hyperbler er almindelige såvel i den øvrige runedigtning som i skjaldedigtningen.

Definitionen

Den største vanskelighed i forbindelse med runedigtningen har kort sagt været at finde ud af, hvordan man skal afgrænse den. Indskrifterne selv giver ingen ledetråde. Man kombinerer prosa og poesi helt uden overgange. Hvis dette havde været den eneste form for germansk digtning, der var kendt, havde man muligvis slet ikke gennemskuet den som poesi.

Men problemet er snarere, at der ikke alene er bevaret masser af digtning, men at vi også kender de islandske mønstre for den rette poetiske form. Det betyder, at de forskere, der har angrebet runepoesien metodisk, har taget udgangspunkt i den forudsætning, at en allitterationsdigtning bør følge disse tilsyneladende vedtagne regler. Sat på spidsen kan man sige, at det netop er de "ulastelige islandske Skjaldemetra", der har skabt forvirringen. Man opstiller de samme krav til runedigtningen, som Snorri fremsatte for den norrøne tradition. Ikke bare skal poesien allitterere og i øvrigt helst metrisk passe ind i de foreliggende former, men man forventer også at finde syntaktiske og ordforrådsmæssige træk, der tydeligt adskiller den fra prosasproget. Det kan runedigtningen ikke altid leve op til. I det netop gennemgåede lille materiale ser vi i dette vestnordiske perspektiv svaghederne tårne sig op: Tryggevalde savner, bortset fra allitterationer og rytme, helt poetiske træk, på Rimsø er der rigelig lang afstand mellem rimstavene, Hällestad har en uregelmæssig syntaks, Jelling er metrisk afvigende etc.

Går man til andre dele af stoffet, forekommer tekster som:

⁴ Min fremhævelse af tekststykket!

Hann war bæztr bomanna ok mildastr matar.

Han var bedst af "bomænd" og mest gavmild med mad.

Det kan jo også tage sig ud som et par verslinjer:

alliteration trykstærk stavelse:
 b ~ b Hann war `bæztr `bomanna
 m ~ m ok `mildastr `matar.

(Sövestad-stenen 2, DR 291)

Og indholdsmæssigt adskiller denne hyldest til afdøde sig ikke fra de andre mindedigte, vi har set på. Alligevel beskrives teksten normalt som allittererende *prosa*. Årsagen er først og fremmest, at den ikke kan sættes ind i de regelmæssige versemål, hvor linjerne rimer parvis.

Der er noget dybt utilfredsstillende i en definition, som primært tager udgangspunkt i det trettende århundredes norrøne overlevering. Sætter man fokus på runedigtningen selv, ser det ud til, at den østnordiske kultur har haft en anden, mere lempelig tilgang til det poetiske. Det centrale er, at allitterationen her synes at udgøre det konstituerende poetiske element, i langt højere grad end vi møder det i den islandske middelaldertradition, hvor de yderst stilbevidste skjalde havde haft hundreder af år til at kultivere den poetiske fornemmelse.

Selvstændigt allittererende linjer, *fuldlinjer*, som Sövestads finder vi i stoffet fra tidernes morgen. I den norrøne digtning er det ikke mindst i tryllesangen versemål, *ljóðaháttur* og *galdratalag*, de forekommer. Og netop den rituelle digtning er utvivlsomt meget oprindelig. Vi støder på den i de ældste urnordiske kilder, og det er også den, der længst holder allitterationsdigtningen oppe, sådan som det afsløres i den sidste tekst i gammel form på dansk, Ribestavens fra 1200-tallet:

alliteration trykstærk stavelse:
 i ~ w ~ `Iorþ biþ ak `warþæ Jorden beder jeg hjælpe
 u ok `up `himæn, og den høje himmel,
 s ~ s ~ `sol ok `santæ Maria solen og sankta Maria
 s ok `sialfæn Gud `drotæn, og selve Gud drotten ("herren"),
 l ~ l ~ þæt han `læ mik `læknæs hand at han låner mig lægehånd
 l ok `lif `tungæ og helbredelsestunge

b (?) ~ at `liwæ `þjtiwindæ til at helbrede "bævende" (?),⁵
 b þær `botæ `þarf. når bedring kræves.

b ~ b Or `bak ok or `bryst, Ud af ryg og ud af bryst,
 l ~ l or `lækæ ok or `lim, ud af legeme og ud af lem,
 ø ~ ø or `øwæn ok or `øræn, ud af øjne og ud af øren,
 a ~ or `allæ `þe, þær ud af alt det, som
 i `ilt kan i at `kumæ! ondt kan komme i ("ramme")!

st ~ `Swart hetær `sten, "Sort" hedder en sten,
 st han `stær i `hafæ utæ. han står ude i havet.
 þ ~ þ `Þær ligær a `þe Der på ligger de
 n ~ n `ni `nouþær. ni nød'er.
 s ~ s þe skulæ hwærki `sötæn `sofæ De skal hverken sove sødt
 w ~ w æþ `warmæn `wakæ, eller vågne varmt,
 þ ~ þ færræn `þu `þæssæ førend du får bedring
 b ~ b `bot `biþær, for denne [sygdom],
 o ~ þær ak `orþ `ronti som jeg "runede" ord
 a ok `atkwæþæ. - og anråbelse over. -
 Amen, þæt se! Amen, så være det!

(Ribe-staven)

Vi skal ikke gå i detaljer med denne besværgelse, hvor visse partier beviseligt har aner, der kan føres hundredvis af år tilbage. Men selv om enkeltheder kan diskuteres, demonstrerer den tydeligt, hvor uregelmæssig formen kan være, ikke mindst hvis man fokuserer på de allitterationer, der hæver dette til poesi.

Litteratur

- DR: *Danmarks Runeindskrifter. Text.* 1942. Ed.: Lis Jacobsen & Erik Moltke. København.
 Brate, Erik & Sophus Bugge. 1891. Runverser. Undersökningar av Sveriges metriska runinskrifter. *Antiqvarisk tidskrift för Sverige* Bd. 10.
 Foote, Peter. 1985. Skandinavische Dichtung der Wikingerzeit. *Neues Handbuch der Literaturwissenschaft* Bd. VI. Ed.: Klaus von See. Frankfurt am Main/ Wiesbaden.
 Hallberg, Peter. 1965. *Den fornisländska poesien*. Stockholm.
 Hammerich, L.L. 1963. Der Zauberstab aus Ripen. *Märchen, Mythos, Dichtung. Festschrift zum 90. Geburtstag Friedrich von der Leyens*. München.
 Helgason, Jón. 1953. Norges og Islands digtning. *Nordisk Kultur* Bd. VIII. B. *Litteraturhistorie*. Uppsala.
 Heusler, Andreas. 1942. *Die altgermanische Dichtung*. (1. udg. 1923). Potsdam.
 Hübler, Frank. 1996. *Schwedische Runendichtung der Wikingerzeit*. Uppsala.

⁵ Erik Moltke har tolket det usikre "bævende" som en hentydning til sygdommen malaria, der var meget udbredt i middelalderen. I øvrigt henvises til hans og L.L. Hammerichs meget spændende artikler om dette fund.

- Jónsson, Finnur. 1904. Vers i gamle nordiske indskrifter og love. *Arkiv för nordisk filologi* Bd. XX.
- Jansson, Sven B.F. 1984. *Runinskrifter i Sverige*. (1. udg. 1963). Stockholm.
- Kabell, Aage. 1978. *Metrische Studien* Bd I. *Der Alliterationsvers*. München.
- Moltke, Erik. 1960. Runepindene fra Ribe. En lyf-stav og et håndtag. *Nationalmuseets Arbejdsmark*.
- Nielsen, Karl Martin. 1970. *Om dateringen af de senurnordiske runeindskrifter, synkopen og 16 tegns futharken*. København.
- Nielsen, Niels Åge. 1983. *Danske runeindskrifter. Et udvalg med kommentarer*. København.
- Schütte, Gudmund. 1941. Thyre Danmarkarbot og Problemet hiatisk Apposition. *Danske Studier*.

Peter Widell og Mette Kunøe (udg.):
7. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog
Århus 1999

KATEGORIAL GRAMMATIK FOR DANSK

Af Ole Togeby (Aarhus Universitet)

Kategorial grammatik

Begrebet en kategorial grammatik er opfundet af Adjukiewicz og udviklet af Montague; fordelene ved en kategorial grammatik er at man ved beskrivelsen af et ords syntaktiske kategori dermed også beskriver ordets semantik for så vidt angår hvorledes ordet bidrager til at give sætningen sandhedsværdi, eller som jeg foretrækker at kalde det: realitetsstatus, som udsagn om en omtalt situation. I en kategorial grammatik er to syntaktiske kategorier udefinerede, nemlig 'sætning' (s) og 'nominal' (n), alle andre er defineret som en syntaktisk brøk: $z = x/y$, som læses 'z er det der ved applikation af højrestillet y giver resultatet x', og hvor y (nævneren under strengen) kaldes *applikanden*, den der skal appliceres, og x (tælleren over strengen) *resultanden*. Applikation kan foregå enten mod venstre x/y eller mod højre $y \backslash x$.

I de eksempler der er givet i litteraturen¹, er det hvert ord der beskrives ved en kategori, og grammatikkerne har traditionelt set således ud (jeg har dog simplificeret notationssystemet):

1 Montagues kategorialgrammatik

Notation	Definition	Kategori	Eksempel
s		sætning, udefineret aksiom, enhed med realitetsstatus	<i>soldaten mødte heksen</i>
n		nominal, udefineret aksiom, det der benævner en entitet, fx navne, pronominer	<i>han, hun, Peter, Ulla</i>
IV	n/s	intransitivt verbum, adjektiv eller hele verbalet, 'det der med et nominal til venstre udgør en sætning'	<i>sove, ækel, brænde</i>

¹ Grammatikken her er tillempet fra Dowty, D.R., R.E.Wall and S. Peters 1981: *Introduction to Montague Semantics*, Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.